

Cossetània Edicions

ARTUR BLADÉ I DESUMVILA
Obra completa
Volum 2

CICLE DE L'EXILI I

L'exiliada

• Col·lecció El Tinter - 71 •

Flor a l'ombra
Reflexions sobre el femení

TERESA COSTA-GRAMUNT

Cossetània
EDICIONS

Aquesta obra ha estat editada amb el suport de:

Generalitat de Catalunya
**Institut Català
de les Dones**

Primera edició: desembre del 2006

© Teresa Costa-Gramunt
© Cossetània Edicions

Edita: Cossetània Edicions
C. de la Violeta, 6 • 43800 Valls
Tel. 977 60 25 91
Fax 977 61 43 57
cossetania@cossetania.com
www.cossetania.com

Disseny i composició: Imatge-9, SL

Fotomecànica i impressió: Logoscan / Gràfiques Moncunill, SL

ISBN: 84-9791-240-3

Dipòsit legal: T-1.967-2006

S'ofereix la flor a l'ombra [...].
Criatura de l'aire, paraula lleu que roman
en un punt en què, donant-se de moltes maneres,
parla de la identitat indivisa.

María Zambrano

En el vestuari de la natura
hi ha molts vestits.

Wisława Szymborska

La nova època demana el coneixement espiritual.
La nova època ha de respectar la Mare del Món, l'element femení.
“L'ocell de l'esperit de la humanitat no pot volar amb una sola ala”
—aquestes paraules són de Swâmî Vivekânanda,
que vol afirmar la gran significació de l'element femení—.
L'home no dóna voluntàriament els plens drets a la dona.
Però aquesta oposició no fa més que intensificar els anhels;
i la dona, lluitant pels seus drets còsmics,
adquirirà el coneixement del seu poder.

Helena Roerich

La dona és per a l'home, l'altra.
Però l'altra, qui és?

Nadia Fusini

Els escriptors, tant els homes com les dones,
han de ser egoistes per tenir temps per escriure.
Però les dones no estan avesades a ser egoistes...

Margaret Atwood

Índex

<i>En els intersticis</i>	17
Mites, arquetipus	19
A l'ombra de Lilith.....	21
Dulcinea, la inspiradora	23
Dona d'aigua.....	25
La dona arbre.....	27
La Ben Plantada	29
Kore.....	31
Nix.....	33
Dins el cercle d'Orfeu	35
Reinterpretació dels mites	37
El mite de Diana	39
Fenosa i la dona com a mite	41
Cos ferit, ànima ferida	43
Ulls de dones.....	45
Nosaltres, les dones	47
Cos ferit, ànima ferida.....	49
Quina anorèxia	51
Trastorns del comportament alimentari.....	53
Culte a la imatge	55
Dones	57
Història d'una negació	59

Violència: noms i cognoms	61
Violència de gènere	63
El Papa i la dona	65
Ecofeminisme	67
Ecologia: una altra maternitat	69
Maternitat conscient	71
Elogi de la bona madrastra	73
Cada dia, 8 de març	75
Entre dues dones	77
Un viatge heroic	79
La dona solar.....	81
Millorar el món.....	83
Mel i metzines	85
El casament.....	87
Un casament a l'Índia.....	89
Les amants	91
Història d'una adopció.....	93
Crònica del desamor	95
Maldat o rebel·lia?	97
Tríptic d'amors femenins.....	99
Cap d'Hornos	101
Llum de claraboia.....	103
Líriques del silenci.....	105
Amb noms i cognoms	107
Dona.....	109
Altres dones, altres literatures	111
Condoleezza.....	113
Rosa de l'Índia	115
La Rosa de Saint-Exupéry.....	117
Amarga luz.....	119
La terrorista desarmada	121

L'esposa escriptora	123
Una vida de pel·lícula	125
La Cendrosa	127
Una catalana al club de les poetes mortes	129
Velles belles	131
Poetes d'Israel.....	133
L'Havana per a dones	135
Mnemosine	137
Filles de Sara	139
L'art d'explicar contes	141
Cent anys de <i>Solitud</i>	143
Esriptores cubanes	145
La barraca africana	147
Tuareg.....	149
De Nador a Verdaguer.....	151
L'avi Picasso	153
Sòniexka	155
Monsó.....	157
Fascinació per Bloomsbury.....	159
El diari de Coloma/Paloma	161
Estem en guerra!.....	163
Amb ales.....	165
Frida, 50 anys.....	167
Frida: més enllà d'una icona	169
Escenografia del silenci.....	171
Mapes de l'ànima	173
Elvyra-Katalina Kriauciunaite.....	175
Ulls de llum	177
La pintura de Waltraud Maczassek	179
Tamara de Lempicka.....	181
Les pianistes	183

Mar de Fado.....	185
Filòsofes	187
María Zambrano	189
Susan Sontag.....	191
Hildegarda de Bingen.....	193
La mirada interior	195
Les beguines.....	197
El ble i la llum.....	199
La gràcia i el desig	201
Escriptores.....	203
Un altre món és possible	205
Escriptores i cultura islàmica de fons	207
Nawal, Fàtima, Susan.....	209
Doris Lessing: Premi Catalunya.....	211
La <i>lady</i> i el seu ventall.....	213
Les germanes de Shakespeare.....	215
Marina Tsvietàieva.....	217
Anaïs Nin.....	219
Dulce María Loynaz o la intemporalitat	221
Silvina Ocampo	223
Emily Dickinson o la interioritat.....	225
Maria-Mercè Marçal: lluna creixent.....	227
Conèixer Mercè Rodoreda.....	229
Reflexions d'Anna Murià.....	231
Maria Àngels Anglada	233
El viatge d'Olga Xirinacs	235
Tralla per als penitents.....	237
Fotosíntesi.....	239
El quadern d'Agnès Solà.....	241
Les vacants	243
George Sand	245
Jelinek, escriptora marginal	247

Acadèmica Ana María Matute	249
No-res i oripells.....	251
El camí del sud.....	253
Aldebarán.....	255
L'angoixa dels rebels	257
Cartes	259
Carta a Anna Murià	261
A una jove escriptora.....	263
A Najat El Hachmi	265
Lletres a la filla	267
Lletres a la mare	269

En els intersticis

Em reconec dos anhels: l'impuls de recerca del coneixement i de la bellesa, i un afany per la justícia i l'equitat. La meua vida, i en conseqüència també la meua escriptura, volen ser un testimoni actiu d'aquestes devocions que han esdevingut vocacions. Qualsevol dels meus pensaments, sentiments o actes concrets adquireixen sentit, si en la vida quotidiana puc actualitzar aquests desigs.

Coneixement, bellesa, justícia i equitat són valors en certa manera equivalents, ja que convergeixen en un desig superior que els engloba, l'harmonia.

Si l'impuls cap a l'harmonia és una passió, em declaro una apassionada vers l'harmonia. Qualsevol camí que hi vagi, m'atrau i el segueixo com la papallona de la nit en els halos de llum... Per això m'atrauen tants camins! Perquè crec que tot en la vida hi tendeix, a l'harmonia, encara que la ignorància, la brutalitat, la injustícia i la inequitat es trobin en el mateixos indrets de l'exploració. Aprenem per contrast. I no sabríem res de la felicitat sense conèixer el dolor. Ni tindríem noció de la claror sense l'ombra.

Equilibri, bellesa, bondat, harmonia o fusió, concordança, sargiment d'estrips, noces de contraris: dia i nit, a dalt i a baix, *yin* i *yang*, home i dona...

“El pensament masculí crea fissures i esquerdes. La presència femenina omple els intersticis de les coses...” va escriure Roger Pool referint-se a la literatura de Virginia Woolf. “Els homes valoren els ‘fets’; són ‘sensats’ o ‘brillants’ o ‘fracassats’...—afirmava—. Les dones valoren la intuïció, la imaginació, la bellesa, l'harmonia, el color.”

Sóc dona, tossudament m'entesto a voler crear bellesa i harmonia, i treballo per donar color allà on em sembla que no n'hi ha; i m'aplico a escoltar la veu interna de la intuïció per equilibrar tantes situacions límit, o per fer de parallamps, o per omplir, per salvar, per guarir o per sargir xarxes... En una paraula, quantes vegades no em trobo actuant en els intersticis!

En la naturalesa es donen dues tendències: expansió/concentració, inspiració/expiració, positiu/negatiu. En les persones, també. Tot i que segons el sexe que ens determina (al capdavant, una convenció de la naturalesa), una tendència

sol pesar més que l'altra. Veig aquesta circumstància com un avantatge per a la dona que amb aquesta marcada tendència cap a l'harmonia, tan sovint se sent cridada a procurar el diàleg, l'entesa, la confraternització. Llavors s'escarrassa per nodrir allò que està neulit, o s'afanya a tancar esquerdes, o a reclamar justícia i equitat. No hi ha actitud més valenta que la de la dona que se sent estimulada per una causa justa.

Així és com les dones han sostingut el món, encara que històricament hagin hagut de fer-ho a l'ombra.

Per això, *Flor a l'ombra* és el títol (en homenatge a María Zambrano amb un retrat de Frida Kahlo al fons) d'aquest recull d'alguns dels textos que he escrit durant anys amb aquest afany per l'equilibri, per la bellesa i pel coneixement. Les protagonistes d'aquests escrits som les dones. Tant les filles d'Eva, l'estigmatitzada; com de Lilith, la rebel.

Flor a l'ombra és un reflex de les meves preocupacions, ocupacions i motivacions. Perquè tant si es vol com si no es vol, la flor desclou, creix a contravent i en els intersticis d'una paret.

Teresa Costa-Gramunt

Clos Sucot, Vilanova i la Geltrú, 1995-2005

Mites, arquetipus

A l'ombra de Lilith

Fins fa quatre dies no teníem Internet, ni tantes possibilitats com ens ofereix el món actual, un món globalitzat i hiperinformat. Però tot i que comptàvem amb biblioteques ben nodrides del saber humà acumulat fins aleshores, no se'ns revelaven unes determinades informacions, senzillament perquè ens les segrestaven. Si més no a les dones, tradicionalment marginades d'una instrucció intel·lectual. Així, jo no vaig tenir coneixement de la suposada existència de Lilith fins passada la trentena, en el curs d'una representació escènica oferta en el marc de la Universitat de la Pau de Sant Cugat del Vallès, el juliol de 1985.

Però, qui és Lilith? La seva història apareix escrita per primera vegada a l'Alfabet de Ben Sira en el segle x. Procedeix d'una llegenda jueva molt antiga, tan antiga com la creació del món. S'hi assegura que és Lilith, i no Eva, la primera dona que Déu va crear al costat d'Adam. Però el fet que no tinguem notícia de Lilith és perquè Lilith, en un moment donat, va dir a Adam que *tots dos som iguals, ja que tots dos provenim de la terra*. “Ni parlar-ne!”, va contestar Adam, imperatiu i orgullós, i Lilith, desencisada i cansada d'haver de justificar el que era evident, va agafar la vida a les seves mans. Des de llavors, l'estirp de Lilith viu exiliada, feta de dones que segle rere segle s'han autodeterminat, fet que a l'edat mitjana comportava la cremació per bruixes.

Aquesta història pot semblar una faula ben imaginativa sobre la marginació secular de la dona, però no és menys fabulós el relat ortodox de la creació en aquesta part de món. El cas és que *venint tots dos de la terra* (fet indiscutible que a hores d'ara ningú ja no pot negar), els homes i les dones, tan diferents, som iguals en dignitat. Una altra cosa és el que s'ha volgut creure i el que a les mateixes dones se'ns ha fet sentir perquè ens tinguéssim per no-res. No fa tant, ens volien convèncer que les dones no érem tan intel·ligents com els homes, i en algunes èpoques i llocs, els pares de la pàtria i certs guardians religiosos han afirmat sense remordiment que no teníem ànima. Aquests administradors del genocidi més gran de la història no devien haver conegut la seva mare, i, per descomptat, no devien haver estimat mai cap dona.

Perquè la història del rebuig cap a les dones és la història del desamor més absolut. A les dones se les ha sotmeses com a esclaves, han fet de contenidors de la prole, se les ha tractades com a objectes de compra i venda, se les ha tancades a casa o a l'harem i s'ha procurat mantenir-les en la més pura ignorància perquè no es rebel·lessin ni tinguessin noció de la seva pròpia vàlua. A qui es fa sentir inferior, acaba per sentir-se inferior... fins que desperta. I altra cosa no són aquests *despertaments* de tots els temps, aquestes per força poc visibles filles de Lilith, que, enfrontant-se al món sencer, mai no han oblidat la seva mare, la primera dona que al món va ser.

Aquesta història del desamor més flagrant i la voluntat de les filles de Lilith per sobreviure a un tracte d'injustícia es troba magníficament explicada en *A la sombra de Lilith*, un llibre de referència escrit per Carmen Posadas i Sophie Courgeon. El relat —ben amè i irònic, per cert, com correspon a la saviesa de les autores— d'aquesta barbaritat històrica i moral posa la carn de gallina. Val a dir que posa la pell de gallina a les dones, que som les qui més llegim. Perquè els qui haurien de llegir el llibre són els fills d'Adam per obrir els ulls a la realitat i pensar. Si de debò l'home fos superior a la dona, mai hauria actuat amb prepotència. I en ple segle XXI, amb tants avenços materials i tècnics, fa mal a la vista, al cor i a la intel·ligència aquest menyspreu d'alguns que, malauradament, encara subsisteix, com la violència contra les dones. Que converteix aquests fantàstics homes superiors en éssers voluntàriament inferiors.

Dulcinea, la inspiradora

Escriure *El Quixot* no va ser una empresa fàcil. No és, com sembla, un *divertimento*, una novel·la de cavalleries a la moda (tot i que s'hi inspira), sinó que és un text d'*alta cuna* com han certificat algunes veus qualificades (com la d'Unamuno). És a dir, que l'escriptura d'*El Quixot* procedeix d'un bressol celestial. El mateix Cervantes escriu a les primeres pàgines d'introducció: "Moltes vegades vaig prendre la ploma per escriure'l, i moltes vegades la vaig deixar perquè no sabia què escriuria..." Es diu que els savis *prenen la ploma* quan aquests homes (o dones) escriuen per intentar donar cos a allò que els ve del cel, l'alè diví, la inspiració. La inspiració, l'alè de vida, ja hi era al començament, quan Déu creava el món. Ella, la Saviesa, ja era a l'inici, com diu el salmista: "És, en efecte, una exhalació de la potència de Déu. I Déu no estima ningú que no convisqui amb la Saviesa, la que ho pot tot, ella sola..." Vida, Creació, Saviesa i Inspiració són, doncs, una mateixa cosa. Així la Dama Celeste, la Ploma (el llenguatge de l'ànima) inspirarà a Cervantes aquesta obra immortal que és *El Quixot*.

Aquesta novel·la que es va publicar ara fa quatre-cents anys té diversos nivells de lectura. El simplement lineal, anecdòtic, ja dibuixa una obra magistral i amb relleu en els cànons literaris universals. Però *El Quixot*, com l'*Odissea* i la *Divina Comèdia*, va molt més enllà del seu significat literal. Fins al punt que aquest llibre, en alguns passatges, hauria de llegir-se al revés. Per exemple, el doble personatge d'Aldonça/Dulcinea és una encarnació dual de la Saviesa, l'alè que inspira i crea tota realitat.

El cavaller Quixot aspira a servir la seva dama Dulcinea (imatge de l'ànima, la seva part immortal, essència de l'alè diví), ja al començament de les seves batalles contra l'estupidesa, el mal i la iniquitat: "Perquè has de saber que en aquest nostre estil de cavalleria [cavalleria espiritual, s'entén] és un gran honor tenir una dama a la qual serveixin molts cavallers ambulants..." Però la dama, en el món visible, en el món a l'abast de Sancho Panza apareix en el personatge d'Aldonça que es mou entre porcs i viu en un carreró fosc i sense sortida. Això és obra dels *encantadors*, segons el Quixot, que pul·lulen en totes les èpoques i són tots aquells

que ens volen fer veure garsa per perdiu. Però a desgrat d'aquests sempiterns *encantadors* de serps, el Quixot veu la Dama més enllà de les aparences. Sancho Panza, encantat i vulgar, veu la noia encantada en tota la seva aspresa i vulgaritat. El cavaller Quixot veu Dulcinea en Aldonça perquè Dulcinea és la veritable naturalesa d'Aldonça (la seva part espiritual, divina) encara que aquesta, és clar, no ho sàpiga. L'essència de l'home, la seva part més noble i pura és la que el fa ser, precisament, un cavaller a la recerca de la dama... I escriu Cervantes, cavaller interposat en el personatge del Quixot: "La vaig trobar encantada i convertida de princesa en llauradora; de bonica en lletja; d'àngel en diable; d'olorosa en pestífera; de ben parlada en rústega; de reposada en saltironejadora; de llum en tenebra i, finalment, de Dulcinea del Toboso en una vilatana de Sayago (de *saia*, vestit groller), és a dir, velada sota un aspecte repel·lent."

Dulcinea (imatge de la Saviesa) és qui inspira tota l'aventura cavalleresca del Quixot a la recerca de la veritable vida de l'ésser (la vida conscient, la vida de l'ànima). Ella ja hi era a l'inici de la novel·la quan Cervantes va prendre la ploma per escriure-la. Així ho confessa Cervantes a través del Quixot: "Vaig néixer per a ser de Dulcinea del Toboso, ella donarà vida a la meua mort." I així ha estat, en efecte, la seva obra és immortal. Cervantes, que va morir pobre, i que hi ha qui diu, no sense raó, que avui no guanyaria el premi Cervantes, tenia coneixement de la Mestressa a qui servia: "Per a mi tota sola va néixer don Quixot, i jo per a ell; ell va saber obrar i jo escriure; tots dos som un."

Dona d'aigua

En el darrer viatge a Roma, aquest gener passat [2002] en una visita a una exposició itinerant de pintors vienesos vam poder admirar nombroses i exquisides peces de Gustav Klimt, l'artista més representatiu del moviment *Sezession* o *Jugendstil* centreeuropeu (equivalent al nostre modernisme català). Un quadre que mai no havia vist reproduït enlloc em va cridar poderosament l'atenció: era el titulat *Fada aquàtica*, realitzat l'any 1899. Vaig comprar-ne una reproducció per què sempre m'ha fascinat la llegenda de la dona d'aigua, que coneixia des de la meva infantesa. Tant és així, que l'any del centenari del naixement del nostre folklorista Joan Amades (1990) vaig escriure'n una versió personal inspirada en una dona d'aigua que s'apareixia a un artista que pintava a la vora del Montsant, el petit riu prioratí on alguns estius havia anat a banyar-me.

Poc després vaig tenir l'oportunitat d'adquirir en una llibreria de vell un llibre no tan antic, un d'aquells llibres que desapareixen de seguida, encara no se sap perquè, de les llibreries: *Dona d'aigua. El mite de la nimfa dels gorgs interpretat de nou* de Xavier Renau i publicat l'any 1986 per l'editorial Alta Fulla. Una joia, és clar, que guardo entre els meus tresors literaris de signe mitològic. Perquè la figura de la dona d'aigua és un mite estès arreu del món. A Catalunya hom troba la llegenda preferentment al Montseny, tal com la va recollir Víctor Balaguer en la seva estada a Can Blanc escrita l'octubre de 1892 i publicada a Madrid l'any 1893 en un llibre que va titular *Al pie de la encina. Historias, tradiciones y recuerdos* que ara he tingut l'ocasió de versionar al català, dins un recull més ampli, que sortirà publicat amb el títol d'*Històries i llegendes* de Víctor Balaguer.

L'arquetipus de la dona d'aigua pren diversos noms, segons el país on hagi estat elaborat el mite o la llegenda. Així, a l'Índia, en un passatge dels Vedes se les anomena *apsares*. A Escandinàvia prenen el nom de *nixe*. Als països eslaus es denominen *rusalki* (Polònia), *bereguini* (Rússia) i *pascha rosarum* als Balcans. En les llegendes cèltiques (Germània) se les coneix com a *ondines*, a França amb el nom de *danne aigüe* i són famoses les nimfes de l'antiga Grècia. A l'Àfrica negra, en el panteó *yoruba* (Nigèria, Benín, Dahomey) hi ha una figura aquàtica que

pren el nom d'*Oshun* i que després trobarem a les Antilles —a causa del tràfic negrer— sobretot a Cuba, amb el nom d'*Ochún*, molt venerada pels *santeros*. A la nostra península les trobem a Euskadi amb el nom de *lamias* o *lamiñas*, a Astúries es diuen *xanes* i a Cantàbria, *anjanas*, *linjanas* o *mozas de agua*. També a la ciutat de l'Alguer (Sardenya, Itàlia), o sigui en àmbit català i recollida pel poeta Antoni Arca, hi ha una rondalla que parla de les *janes* en el mateix sentit que les nostres 'dones d'aigua' catalanes. Així aquest mite, de signe tan universal, té una bonica versió no gaire lluny de casa. Concretament, a la població penedesenca de Bellvei tenen la seva dona d'aigua que és protagonista d'una antiga llegenda sorgida al voltant dels seus torrents i que ara s'ha materialitzat en un nou element del folklore local. Es tracta d'una peça realitzada per Dolors Sans que s'insertarà en el bestiari popular, ja que la figura de la dona d'aigua apareix cavalcant un capgròs o cullerot, que representa el protagonista masculí de la història que diu que qui vegi la singular bellesa de la dona d'aigua ha de callar... Altrament es veurà convertit en una bestiola d'aigua dolça. L'originalitat d'aquesta nova peça —que ben segur trobarà les seves imitacions i ja està bé que així sigui perquè les tradicions es creen perquè tinguin continuïtat— rau en què no llança foc sinó aigua. Com ha de ser, tot fent honor a la seva aquàtica, fugissera i misteriosa natura femenina.